

ПАРАХІНА М.Б.

УКРАЇНСЬКА МОВНА ПРОБЛЕМА НА ЗЛАМІ ХІХ - ХХ ст.: ДЕЯКІ АПОЛОГЕТИЧНІ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКА ВИРІШЕННЯ

В статті йдеться про одну з найзапекліших дискусій - теорії "боротьби двох культур", що виникла на початку й точилася впродовж 1920-х років і наклала свій відбиток на весь культуротворчий процес даного періоду.

При загальній характеристиці рівня національної свідомості українців імперій Романових та Габсбургів напередодні Першої світової війни можна беззастережно стверджувати, що пересічний півавстрійський українець був національно свідоміший, аніж його співвітчизник-наддніпрянець. За слушною оцінкою І. Лисяка-Рудницького, "на українському Заході ми вже перед 1914 р. були політичною нацією". Натомість на підросійських українських теренах вітчизняний революційний рух лише "прямував до того, щоб вийти на свій власний шлях, щоб вирватися із магнетичного поля імперщини". Але, попри усі намагання у даному напрямі, навіть доба Визвольних змагань 1917-1921 рр. не принесла "остаточного оформлення громадянства України в окремий політичний підмет, чіткою гранню відмежований від російського світу" [12].

На думку деяких сучасних, досить авторитетних істориків, у короткочасну добу Української Народної Республіки жодної суперечності між формою й сутністю українізації не існувало [10]. Це дуже принципове твердження, враховуючи, що на той період існували неоднорідність національного складу українського суспільства, диспропорції між культурними рівнями сільських та міських жителів, низький рівень грамотності населення, обмаль культурницьких кадрів, слабкість матеріальної бази культури, недостатність її фінансування, "конкуренція" з боку російської культури, а також необхідність вести боротьбу з проявами великодержавного російського шовінізму. Означені чинники створювали значні, а часом непереборні перешкоди на шляху творення української культури.

При цьому не аби як ускладнювало цю ситуацію й те, що внаслідок проведення царизмом упродовж кількох століть наполегливої асиміляторської політики в Україні, її міста були здебільшого зрусифіковані. Лише сільське населення переважно зберегло своє "національне обличчя": рідну мову, традиції - все те, що значною мірою визначає ментальність народу.

Особливо гостро дане питання постало в ході однієї з найзапекліших дискусій, що виникла на початку і точилась упродовж 1920-х років і наклала свій владний відбиток на весь культуротворчий процес не лише того періоду, а й на подальший суспільно-політичний розвиток, "мовну стихію". Її витoki слід шукати у протистоянні різних груп навколо статусу та майбутнього "малоросійської" (української) мови, що розгорнулося поміж представниками української та російської інтелектуальної еліти Російської імперії ще у середині

XIX ст. Так, у 40-х роках із вкрай непримиренною апологією мовної уніфікації в межах держави під егідою Романових виступив В. Белінський, який вважав, що, опинившись в обіймах “Великої Росії”, “Малоросія” відчинила для себе двері цивілізації, просвіти та мистецтва, а відтак: “Мы имеем полное право сказать, что теперь уже нет малороссийского языка, а есть областное малороссийское наречие, как есть беларусское, сибирское и другие подобные им областные наречия” [2]. Стосовно ж літературної мови “малоросіян”, “неистовый Виссарион” наполягав на її заміні справжньою мовою: “Литературный язык малороссиян должен быть язык их образованного общества - язык русский” [2, с. 330].

У своїй мовній українофобії “великий революціонер-демократ”, як його визначали енциклопедії радянського періоду, В. Белінський не був самотнім, хоча й слугував наочним “визначним” прикладом тези, що будь-яка російська демократія закінчується на “українському питанні”. Подібні погляди обстоював, відзначаючись репліками проти українства, й професор Московського університету М. Каченовський (1775-1842), який публічно під час лекцій доводив: українська мова - це лише зіпсований поляками варіант “автентичної” російської мови [3].

За тих вкрай несприятливих для національного відродження умов опір асиміляційній і уніфікаторській політиці та практиці визначив суть українського суспільного руху, зумовив його протестний характер, підсиливши при цьому резистентність. П. Куліш у листі від 28 жовтня 1858 р. до свого “почтеннейшого друга”, слов’янофіла С. Аксакова у полемічному запалі, а відтак доволі відверто, доводив: попри слов’янофільські ілюзії, український народ неодмінно спроможеться на самостійний розвиток, відмінний від російського шляху, а українські письменники, здобуваючи дедалі більше свободи слова, творитимуть цілісну літературу, полемічно скеровану проти великодержавних упереджень і замашок, зверхності й імперських зазіхань щодо України: “Для нас не наступила еще терпимость мнения, которою пользуетесь вы, великороссияне. Мы имеем против себя не одно правительство, но и ваше общественное мнение. *Мы имеем против себя даже собственных земляков-недоумков* (виділено. - Авт.). Нас горсточка, хранящих веру в свою будущность, которая, по нашему глубокому убеждению, не может быть одинакова с будущностью великорусского народа. Между нами и вами лежит такая же бездна, как между драмой и эпосом. И то, и другое - великие создания божественного гения, но странно желать, чтоб они слились в один род. А ваше общество этого желает и в это слепо верует. Ваше общество думает, что для нас клином сошлась земля в Московском царстве, что мы созданы для Московского царства, а, пожалуй - что Московское царство создаст нашу будущность [...]. Мы не домогаемся от правительства и вашего общества невозможного покаяния, но мы храним завет свободы нашего самостоятельного развития, и это дело не ниже осуществления наших идей в отдаленном будущем” [5].

Ідеалом для П. Куліша є Україна, яка має стати повністю українською - так, як Німеччина є німецькою, Англія - англійською, Туреччина - турецькою, а Росія (у її етнографічних межах) - російською. Українська нація повинна була, на його думку, позбутися денаціоналізації та русифікації (як і будь-якої

іншої асиміляції), насамперед у “верхах” (тобто інтелектуальній, зокрема в літературно-мистецькій, еліті), відродити свою мову, культуру й розвиватися насамперед на власній автентичній основі [14].

Згадуючи “земляків-недоумків”, П. Куліш наголошував на тих складних умовах, за яких доводилося розвиватися українству, долаючи не лише урядові бар’єри й утиски, а й спротив (відвертий чи латентний) своїх “братів” з малоросійською ідентичністю. Водночас до табору українофілів долучалися представники раніше полонізованих шляхетських родин, які, назвавши себе спершу “хлопоманами”, невдовзі оголосили себе українцями. Один із лідерів “хлопоманів” - В. Антонович - ініціював створення київської “Громади” - товариства, що об’єднало сили української інтелігенції й поставило собі за мету розгортання агітаційно-просвітницької діяльності в народних масах, використовуючи для цього науково-просвітні й освітні засоби [3].

Слід зазначити, що уряд “царя-реформатора” Олександра II наприкінці 1850-х років не вдавався до жорстких санкцій проти українського суспільного руху, хоча постійно тримав його активних представників у полі зору. Відповідні структури, принаймні через перлюстрацію листування чільних громадських діячів (П. Куліша, М. Костомарова, Т. Шевченка та ін.), могли тримати “руку на пульсі” їхніх ідейних настроїв. Прикладом поблажливості в цьому аспекті може слугувати дозвіл 1861 р. на друк порівняно прогресивного на той час часопису “Основа”. Вірогідно, на позитивне рішення питання вплинуло й те, що видавці наголошували на необхідності практичного використання народної мови у початковій освіті та конфесійній практиці (насамперед проповідуванні), а уряд тільки-но звільнив селян від кріпацтва й не бажав жодних ексцесів. Урядовцями також брався до уваги й той факт, що рідною мовою “малоросійського” селянства вдасться швидше і доступніше пояснити основній масі мешканців сіл сутність уже здійснених і проєктованих реформ [3, с. 354; 14, с. 103, 141-142]. У даному випадку, очевидно, можна говорити про першу спробу реалізації заходів царського уряду, так чи інакше спрямованих на посилення національного елемента, що за більшовицької російської влади намагалася продовжити “політика коренізації/українізації”.

Так або інакше, у 1861 р. відбулася істотна активізація українського суспільного руху, пов’язана в першу чергу з виданням у Санкт-Петербурзі українською (частково російською) мовою журналу “Основа” (1861-1862) [13]. Довкола часопису згуртувалося кілька десятків співробітників і дописувачів. Його чільними авторами стали Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш, В. Білозерський, В. Антонович.

Найглибшу аналітичну розробку національна ідея на шпальтах “Основи” знайшла у публікаціях М. Костомарова. Саме в цьому друкованому органі вперше побачили світ знакові статті історика “Две русские народности”, “Правда москвичам о Руси” та “Правда полякам о Руси”, в яких дано розгорнуте обґрунтування тези про відмінність українців як від поляків, так і від росіян. М. Костомаров у магістерській праці 1843 р. на науковому рівні доводив, що українці та росіяни - це два різні народи. Цю тезу він і надалі послідовно обстоював усно і в публікаціях. У 1860 р. йому довелося анонімно опублікувати у герценівському “Колоколе” провідну статтю під

назвою “Україна”, в якій йшлося про особність українців і про те, що вони в майбутньому слов’янському союзі мають утворити окрему громадянську одиницю. Завершувалася названа стаття прикметним гаслом: “Хай же ні великороси, ні поляки не називають своїми землі, заселені нашим народом” [16; 3, с. 354, 355; 17; 18].

Публіцистика “Основи” фактично обігрувала тезу української самодостатності й виразної відмінності (окремішності) українців від росіян. Зокрема, П. Житецький у статті “Русский патриотизм: Ответ “Дню” доводив думку про монополію російської мови у царині науки й освіти. Він наголосив, що російська мова “не є ближчим і прямим органом малоросіян” [15; 3, с. 355]. Сучасний російський історик О. Міллер, аналізуючи діяльність “Основи” та її взаємини з тогочасною пресою, зауважує, що інформаційно-просвітницькі завдання журналу дуже швидко відійшли на другий план, поступившись натомість загальнішим завданням національно-мовної ідентифікації. Часопис перетворився на трибуну боротьби за сучасну українську літературну мову - потужний засіб формування нації: “В центре внимания публицистов “Основы” была задача формулирования особой малорусской или украинской идентичности с типичным для такого националистического дискурса вниманием к вопросу о самостоятельности украинского языка, а также к истории и к проблеме национального характера” [13, с. 79].

Вкрай негативну позицію в українському питанні зайняла газета слов’янофілів “День”. У вміщеній на її шпальтах публікації В. Ламанського (1833-1914), згодом відомого російського історика, славіста, геополітика й філософа, українська мова визначалася як діалект російської й відкидалася будь-яка мотивація перетворення її на окрему літературну мову, адже, мовляв, для Малоросії й Росії вже вироблена спільна літературна мова - російська. Отже, В. Ламанський повторював закорінені у російському інтелектуальному середовищі тези про українців, білорусів та великоросів як єдиний народ [3, с. 356].

З літа 1862 р. випадки проімперської преси проти українофілів набувають системного характеру. “Русский вестник”, “Московские ведомости”, “Современная летопись” провадять цілеспрямовану антиукраїнську кампанію. Критика українофілів і поляків стає одним із засобів формування великодержавної ідеї, вироблення засад інтеграції російської нації. Ключовим моментом при цьому стало придушення польського повстання 1863 р. І влада, і російське суспільство зрозуміли, що західні й південно-західні провінції Росії ще не настільки інтегровані до складу імперії, щоб “польські мрійники” не прагнули до їхнього відторгнення й відродження Речі Посполитої в кордонах 1772 р. Польське повстання підштовхнуло російську імперську адміністрацію до посилення державоохоронної політики, спрямованої не лише проти поляків, а й проти українців [3, с. 356-357].

Твердження, що ніякої окремої української мови не було і не може бути, а спроби її штучного формування й пропагування/поширення є справою рук поляків (“польською інтригою”), стало “теоретичним підґрунтям” таких антиукраїнських акцій царату, як Валуєвський циркуляр 18 липня 1863 р. й Емський указ 18 травня 1876 р. [19; 13, с. 173-181; 3, с. 358-368].

Логічне продовження цих теоретико-ідеологічних суперечок XIX ст. навколо тогочасного стану й перспектив побутування української (“малоросійської”) мови і культури в імперському культурному просторі можна побачити у висловлюваннях відомого російського “прогресиста” П. Струве (1870-1944), який у низці статей, надрукованих упродовж 1911-1912 рр., сформулював свої головні положення щодо української культури [20, 21, 1]. Основою його поглядів стало тверде переконання в тому, що Росія має бути і не може не бути національно-російською державою.

Вважаючи українців і білорусів не окремими народами, а “російськими племенами” (такої позиції Струве продовжував дотримуватися до кінця свого життя), намагався доводити: в імперії існує лише одна єдина російська культура в тому розумінні, в якому взагалі можна говорити про національну культуру. Виходячи з цього, він повністю заперечував сам факт існування української та білоруської культур і наголошував: ставити “великоруську” культуру в один ряд з “малоруською” і “білоруською” означає, що поряд з російською культурою на всьому, так би мовити, проміжку її культурної творчості повинні бути утворені паралельні культури - “малоруська” і “білоруська”; отже, ці культури існуватимуть штучно.

Як свого часу підмітив один із опонентів П. Струве, В. Жаботинський, саме питання: куди зарахувати малоросів і білорусів (чи вони є частинами однієї російської нації, чи окремими народностями) було стрижневим пунктом у державницькій і культурній концепції першого. В тому разі, якщо росіяни, українці та білоруси становлять одне “руське плем’я”, то тоді вся “російська нація” серед населення імперії становитиме понад 85%, а це, в свою чергу, дозволило б стверджувати про визначальний національний характер культури Росії (жодних поступок на користь окремих діалектів тут не може бути).

Коли ж до українців і білорусів ставитись як до окремих народностей, то представники, “панівної нації” опиняться в меншості (43 %) стосовно решти населення країни. У зв’язку з останнім, не могло б бути й мови про “національну державу” і “всеросійську культуру” [7].

Добре усвідомлюючи той факт, що мова народу є “становим хребтом національної культури”, П. Струве визначав російську мову як “спільноросійську” (на зразок грецької “койне”). Звідси з’явилася його догма про те, що росіянин (“великорос”) вже за своєю природою є “культурним учасником” загальнонаціонального життя й освіченою людиною, при цьому навіть зовсім не розуміючи “малоросійської” мови. Водночас “малорос”, який не володіє російською мовою, є особою неосвіченою у національному і державному відношенні, такою, яка не прочитала, мовляв, навіть національно-державного букваря.

Ці погляди П. Струве тоді набули значного поширення серед російських інтелігентських кіл, особливо в межах України. Помітну роль тут відіграв меркантильний фактор при спробі вирішити проблему, що цілком справедливо зазначив М. Грушевський. У своїй статті до Струве, підписаній псевдонімом “Українець”, він зокрема констатував: “Ви відчуваєте, що розвиток самостійної української культури певною мірою не вигідний “російським” інтелігентам, і тому ця перспектива вам так неприємна” [4].

Свої одіозні тлумачення П. Струве та його однодумці маскували нібито піклуванням про все “російське плем’я”, його культуру, любов’ю до України та її корінних мешканців. Тим самим П. Струве провокував і прогресивну російську спільноту енергійно, без будь-яких двозначностей й послаблень єдиним фронтом вступити в ідейну боротьбу проти українства як “ганебної” тенденції послаблення, а почасти й скасування великого надбання вітчизняної історії - загальноросійської культури.

Означені твердження “українофіла” Струве, хоча він і зазіхав на п’єдестал великого “прогресиста”, відбивали позицію консервативних і промонархічних великодержавницьких кіл. Однак живучість цих поглядів і їх подальший вплив на хід українського культуротворчого процесу зумовили таке явище, як зневажливе нігілістичне ставлення до української культури навіть серед значної частини соціал-демократів. Водночас у революційно-демократичному русі виникло так зване люксембургіянство, початок якому поклала дискусія, що розгорнулася напередодні Першої світової війни між В. Леніним та Р. Люксембург щодо права націй на самовизначення. У запалі “всеосяжності революційного процесу”, Р. Люксембург безапеляційно заперечувала наявність будь-яких причин для розгортання українського національно-визвольного руху, вважаючи його звичайною вигадкою та забавкою буржуазних інтелігентів, що не мав ні найменшого коріння в господарчих, політичних або духовних проблемах країни. При цьому заперечувалося й існування волелюбних історичних традицій серед українців, бо вони, мовляв, ніколи не становили єдину націю або не мали власної держави, а проживали без будь-якої національної культури, крім реакційно-романтичних віршів [22].

Хоча в працях В. Леніна і партійних резолюціях “люксембургіянство” у національно-культурному будівництві було формально засуджене, та серед керівництва більшовиків було багато тих, хто поділяв погляди Р. Люксембург і послуговувався ними у своїй практичній діяльності. До таких, певною мірою, належали, наприклад, очільники Київської організації РСДРП Г. П’ятаков, Є. Бош та деякі інші, які дотримувалися думки про те, що Україна як окреме географічне та етно-політичне поняття - це вигадка націоналістів. Схожі нігілістичні підходи при “розв’язанні” українського національного питання підтримувала й більшість керівництва Катеринославської організації більшовиків, яку очолювали тоді А. Епштейн і Й. Квірінг.

Причинами того, що “люксембургіянські” концепції так міцно “прижилися” саме на українському ґрунті, було не лише особисте бачення проблеми певних партійних функціонерів. Ці реакційні погляди, безперечно, спричинила конкретна ситуація, що склалася в суспільному житті України на початку ХХ ст. і, в першу чергу, існування глибоких суперечностей між автохтонним за своїм характером селом і асимільованим містом, між українським селянством і російським чи зрусифікованим пролетаріатом. В. Затонський, очевидно, мав рацію, коли пов’язував поширення “люксембургіянських” тенденцій у більшовицькому середовищі України з переважанням тут схожих поглядів серед певних прошарків робітничого класу. В своїх спогадах про українську революцію він констатував: “Для “советів”, отже і для партій міського пролетаріату, як більшовиків, так і

меньшовиків, Україна, як така, не існувала, бо не існувало її для міського робітника” [8].

Поширення в Україні влади більшовиків, керівництво яких у національному питанні дотримувалося централізаторської великодержавної ідеології, супроводжувалося активізацією русифікаторських тенденцій в суспільному житті республіки та несприйняттям владними структурами наболілих проблем розвитку національної культури.

Зокрема Й. Сталін у своїй доповіді на XII з’їздові РКП(б) безапеляційно заявив, що радянська влада до останнього часу була “руською” (тобто - російською). Ці імперські тенденції в культурному житті України відповідно проявлялися у запровадженні багато в чому насильницької й штучної “диктатури російської культури” [6].

Наростання національно-визвольного руху в Україні в ході громадянської війни, який, всупереч сподіванням більшовицького керівництва, не затухав, а навпаки набував нових організаційних форм (чому не в останню чергу сприяло виникнення нових українських політичних партій і течій, які відстоювали ідею створення самостійної Української держави), призвело до першого серйозного перегляду більшовиками своєї політики на місцях. Свідченням таких змін у підходах стало прийняття в листопаді 1919 р. пленумом ЦК РКП(б) ленінської резолюції “Про Радянську владу на Україні”, в якій ставилося в обов’язок всім членам партії всілякими засобами сприяти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку української мови та культури [11].

Хоча ця постанова певною мірою пожвавила національно-культурне життя республіки, та в цілому партійні та радянські функціонери у своїй практичній діяльності продовжували проводити великодержавницьку політику. На підтвердження цієї думки можна навести лист Подільського губпарткому в ЦК КПУ від 28 травня 1920 р., в якому зазначалося, що постанова ЦК РКП(б) “Про Радянську владу на Україні”, де, поряд з іншими пунктами суто економічного характеру щодо будівництва нової держави, містилося й положення, що українська мова повинна стати “зброєю комуністичної освіти народних мас”, часто ігнорувалося й навіть більше того, деякі політичні діячі намагалися довести, що в Україні національна мова незрозуміла [22, ф. 1, оп. 7, спр. 258, арк. 27].

Парадоксально, але такі факти мали місце у так званій “сільськогосподарській губернії”, де за переписом 1897 р. (єдиного перепису до 1920 р., в програмі якого містилося питання про національну приналежність опитуваних) 79,20 % населення становили українці.

У свідомості багатьох представників нової влади міцно вкорінилися застереження П. Струве, що якщо українській мові надати суспільне і державне значення, вивести її з тихих закутків сільського побуту, зробивши організуючим знаряддям у соціальній і політичній боротьбі, то це може створити із “місцевого побуту” і “діалекту” нову національну й всеохоплюючу культуру, яка суперничатиме з культурою загальноросійською, витісняючи її з території “етнічної” України. Вчений і його прибічники неабияк боялися того, що з витісненням цієї “загальноросійської культури” з України, змушена буде піти й “інтернаціональна” влада більшовиків.

Небажання вищої партійної номенклатури зробити щось істотне у сфері українізації на початку 1920-х років простежується за багатьма документами. Зокрема, в ухвалі лютневого 1922 р. пленуму ЦК КП(б)У “Цілі і завдання українізації” декларувалися “повна абсолютна рівноправність української і російської мов, рішуча боротьба проти всякої штучної українізації і русифікації і водночас усунення тих перешкод, які затримували б природний розвиток української культури або які відрізували б українському селянству доступ до ознайомлення з російською культурою” [9]. “Повна абсолютна рівноправність” двох мов, за умови збереження статус-кво, тобто спадщини царату у культурно-мовному питанні з ледь не абсолютним домінуванням російської мови і культури, фактично мала приректи мову й культуру українського народу на підпорядковане животіння та другорядне становище.

1. Pipes R. Peter Struve and Ukrainian Nationalism / R. Pipes // Harvard Ukrainian Studies. - Cambridge. - 1979-1980. - Vol. 3-4. - P. 675.
2. Белинский В. Полное собрание сочинений / В.Г. Белинский. - М., 1954. - Т. 5. - С. 177.
3. Верстюк В.Ф. Українське питання в Російській імперії (друга половина XIX - початок XX ст.) / В.Ф. Верстюк // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. / НАН України, Інститут історії України; [ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; відп. ред. В.А. Смолій]. - Т. 1: Українські проекти в Російській імперії / В.Ф. Верстюк, В.М. Горобець, О.П. Толочко. - К.: Наук. думка, 2004. - С. 353.
4. Грушевський М. На порозі Нової України / М.С. Грушевський. - К.: Наук. думка, 1991. - С. 39.
5. Гудзій М.К. Невидані листи П.О. Куліша до Аксакових / М.К. Гудзій // Радянське літературознавство. - 1957. - № 19. - С. 102.
6. Двенадцатый съезд РКП(б), 17-25 апреля 1923 г.: Стенографический отчет / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. - М.: Политиздат, 1968. - С. 484.
7. Жаботинський В. Струве і українське питання / В. Жаботинський // Жаботинський В. Вибрані статті з національного питання. - К.: Республіканська асоціація українознавців, 1991. - С. 89-99.
8. Затонський В. Уривки з спогадів про українську революцію / В.П. Затонський // Літопис революції. - 1929. - № 4. - С. 140.
9. Культурне будівництво в Українській РСР: Збірник документів. - К., 1959. - Т. 1. - С. 152.
10. Кульчицький С.В. Народження радянського ладу (1917-1938) / С.В. Кульчицький // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. / НАН України, Інститут історії України; [ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; відп. ред. В.А. Смолій]. - Т. 2: Радянський проект для України / В.А. Гриневич, В.М. Даниленко, С.В. Кульчицький, О.Є. Лисенко. - К.: Наук. думка, 2004. - С. 105.
11. Ленін В.І. Резолюція ЦК РКП(б) “Про Радянську владу на Україні” / В.І. Ленін // Ленін В.І. Повне зібрання творів [пер. з 5-го рос. вид.]. - Т. 39. - К.: Політвидав України, 1974. - С. 313-316.
12. Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2-х т. - Т. 2. - К., 1994. - С. 60.
13. Миллер А.И. “Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.) / А.И. Миллер. - СПб.: Алетейя, 2000. - С. 76-95.
14. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: у 2 т. / Є.К. Нахлік; [НАН України, Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка]. - Т. 2: Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. - К.: Український письменник, 2007. - С. 61-62.
15. Основа. - 1862. - № 3. - С. 14-15.
16. Пам’ятки суспільної думки України (XVIII - перша половина XIX ст.): Хрестоматія. - Дніпропетровськ, 1995. - С. 35.
17. Пинчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров, 1817-1885. - К.: Наук. думка, 1992. - 232 с.

18. Пинчук Ю.А. Исторические взгляды Н.И. Костомарова: Критический очерк / Ю.А. Пинчук; [АН УССР. Институт истории; отв. ред. И.С. Хмель]. - К.: Наук. думка, 1984. - 187 с.
19. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р.: До історії громадських рухів на Україні 1860-1870-х рр. / Ф.Я. Савченко. - Харків-К.: ДВУ, 1930. - XIV, 415 с.
20. Струве П. На разные темы / П.Б. Струве // Русская мысль. - 1911. - № 1-2. - С. 175-187.
21. Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм. Ответ Украинцу / П.Б. Струве // Русская мысль. - М., 1912. - Кн. I. - С. 65-86.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 1, спр. 160, арк. 45-45 зв.

Парахина М.Б.

Украинская языковая проблема на рубеже XIX - XX вв.: некоторые апологетические теории и практика решения

В статье речь идет об одной из самых ожесточенных дискуссий - дискуссии теории "борьбы двух культур", которая возникла в начале и продолжалась на протяжении 1920-х гг. и которая наложила свой отпечаток на весь культуротворческий процесс данного периода.

Parahina M.B. Ukrainian language problem at the turn of the XIX - XX centuries.: Some apologetic theory and practice solving

The article refers to one of the fiercest debate - a discussion of the theory of "the struggle between the two cultures," which originated at the beginning and fought during the 1920's and which has left its mark on the whole process of culture of the period.

Отримано 8.10.2012